

Живка Колева-Златева (Велико Търново, България)

ЗА ФОНЕТИЧНАТА ВАРИАТИВНОСТ КАТО ИМАНЕНТНО СВОЙСТВО НА ЗВУКОИЗОБРАЗИТЕЛНАТА ЛЕКСИКА

Abstract: Phonetic variability is one of the most significant features of sound-symbolic words. It is one of the reasons for the difficult and even impossible determination of the boundaries of the etymological nests of this kind of words. The paper argues that phonetic variability of sound-symbolic words is predetermined by their specific neurolinguistic status to be a function of the right hemisphere of the brain, by their nature as iconic signs, their functional properties, pragmatic and structural features.

Keywords: sound symbolism, iconicity, phonetic variation of words, reduplication

1. Същност на звукоизобразителните думи

От семиотична гледна точка звукоизобразителните думите представляват иконични знаци, чиято звукова форма пряко се определя от изразяваното от тях значение. В зависимост от типа на значението – „звуково“ или „незвуково“ – те се подразделят на звукоподражателни и звукосимволични (вж. Воронин 1982: 77 – 87). Като психологическа основа на звукосимволизма са сочени синестезията (смесването на различни усещания) (Rama-chandran – Hubbard 2001) или синестемията (смесването на различни усещания и емоции) (Воронин 1982: 85 – 86). Това са неосъзнавани процеси. Затова и пряката връзка между звуковата форма и „незвуковата“ семантика дори и на новосъздадените звукосимволични думи обикновено не се осъзнава от носителите на езика, а често и от изследователите. Затова разпознаването им се опира на идентифицирането на техните признаци – прагматически, семантични, функционални,

граматически, структурни, формални, интерлингвистични (вж. систематизирани тези признаци във Воронин 1982: 87 – 90; Колева-Златева 2008: 54 – 76; 2011: 73 – 74).

Ярък формален признак на звукоизобразителните думи е тяхната фонетична вариативност, определяна от някои автори като хипервариативност (вж. Воронин, 1982: 89; Шляхова, 2005: 90 – 91). Тя е една от причините за трудното и дори невъзможното определяне на границите на звукоизобразителните лексеми в синхронен аспект и на техните етимологични гнезда в диахронен.

2. Примери на формално вариращи звукоизобразителни думи

Нека да илюстрираме с примери формалната (фонетична) вариативност при звукоподражателни и звукосимволични думи. Общото за всички приведени примери е това, че съдържат редуплицирани звукови комплекси. Редупликацията е характерен структурен признак на звукоизобразителните думи, признак, който трудно се поддава на „замаскиране“ във времето.

Звукоподражателните думи са очевидни заради звуковия характер на значението. Лесно е да се осмисли сходството между означаващо и означаемо, характерно за иконичните знаци, при думи със „звуково“ значение. А за идентифицирането на звукосимволичните думи своеобразно доказателство е формално-семантичният паралелизъм, който те образуват помежду си. Когато думи със сходна звукова форма (в случая съдържащи редуплицирани звукови комплекси) изразяват еднакви или сходни значения, това може да говори за пряка връзка между значение и звукова форма, т. е. за звукоизобразителност. И тъй като изразяваните значения са свързани с незвукови образи, обикновено зрителни, може да се мисли за звукосимволизъм.

Срв. следните редици от български звукоподражателни думи, близки формално и семантично. За думите от всяка редица е възможен общ произход:

бълг. *бър-бър-я*¹ ‘бъбря, дърдоря’, *бър-бъл-я* също, *бъл-бъл-я* ‘говоря неясно; говоря малко, слабо’ (цит. по БЕР, I: 100, 98), диал.

---

¹ В цитираните примери видените редуплицирани звукови комплекси за по-голяма яснота са отделени с тирета.

пър-пòл-я (Драка, Бургаско – собствен архив), *бѣ-бр-я* ‘говоря празни приказки, дърдора, дрънкам’, *бѣ-бл-я* ‘говоря неясно; заеквам’ (цит. по БЕР, I: 96);

бълг. *дѣр-дòр-я* ‘говоря много и безсмислени неща’, *дѣр-д-òсим* ‘дърдора, злословя’, *дѣ-др-я* ‘бърбора, дърдора’ (цит. по БЕР, I: 460, 454);

бълг. *кѣр-кòр-я* ‘(за черва на гладен човек) издавам особен звук, куркам’, *кѣр-к-ам* също, *кùр-к-ам* също (цит. по БЕР, III: 206, 203, 147);

бълг. *мѣр-мòр-я* ‘говоря неясно и неразбрано; карам се, мъмря’, *мѣ-мр-я* ‘бърбора, мърморя; коря, укорявам, натяквам, гълча, карам се’, диал. *мù-мр-ям* (цит. по БЕР, IV: 416, 395);

бълг. *ку-кур-ùгу* меджум. за наподобяване на глас на петел, диал. *ки-кир-ùгу* също (цит. по БЕР, III: 108; II: 358), диал. *кер-кил-ùгам* ‘кукуригам’, *кир-кил-èгу* междум. ‘кукуригу’ (цит. по БЕР, II: 338, 383), диал. *кѣр-кѣл-ùгу* (Драка, Бургаско – от собствен архив).

Формална вариативност може да бъде наблюдавана и при следните редици от думи, за които е възможен звукоимовичният произход от общ етимон. Сред тях са такива названия на малки топчести предмети, като:

словаш. *bat-bol-ec*, *bot-bol-ec*, *brm-bol-ec*, укр. диал. *бом-буль-ка* ‘малък топчест предмет’ (Machek 1968: 44);

пол. *bq-bel*, *bę-bel*, *pę-pel* ‘мехур’ (Kariowicz et al., I: 108);

лит. диал. *biṭ-bur-as*, *piṭ-pur-as* ‘пъпка на растение’ (LKŽ);

укр. диал. *тан-гùл-ики* ‘топчета от изпражнения в козината на животно’, *гòн-дзуль* ‘сплътено твърдо топче в козината на животно’, *гòн-дзиль*, *гòн-дзурь*, *гòн-зель*, *гòн-зиль* също (цит. по ЕСУМ, I: 467, 560);

рус. диал. *гур-гùл-я* ‘подутина на тялото’ (СРНГ, VII: 238), укр. диал. *гур-гùл-я*, *гур-гùл-а*, *гор-гòл-я* ‘брадавица’ (цит. по Рудницкий, I: 890);

лит. *gaĩ-gal-as*, *gur-gòl-as* ‘възел или неравност в прежда’ и *gùr-g-a* също (LKŽ).

Срв. формалната вариативност и при следните названия на действието люлеене, за които също въз основа на наблюдаван фор-

мално-семантичен паралелизъм може да бъде допуснат звуко-символичен произход:

горлуж. *bom-bl-ować* ‘люлея се’ (цит. по Schuster-Śewc, II: 51), чеш. диал. *bam-bul-ati, bam-byl-ati, bom-bol-ati, bom-bél-at, blom-bél-at, bum-bul-at, bam-b-at* ‘кимам, махам с ръка, клатя, люлея нещо’ (цит. по Machek 1968: 44);

бълг. разг. *дун-дър-кам* ‘друсам, люлея дете’ (РБЕ), *дан-дър-кам* също, *тан-тър-кам* също (БТР 1973: 143, 1000).

Срв. и следните вариращи названия на издатини, за които също е характерен формално-семантичният паралелизъм и на тази основа е доказуем звуко-символичният произход:

бълг. диал. *га-гъл’-ка, гар-гъл-ка* ‘издигнато място в градина, нива, ливада’ (Стойчев 1970: 162, 163);

лит. *gu-gur-ỹs* ‘врѣх на хълм’, *garĩ-gar-as* също, *kaiĩ-kar-as* ‘хълм; врѣх на хълм’ (LKĖ);

укр. диал. *гур-гъл-а, гор-гъл-я* ‘объл израстък на стъблото на дърво’ (цит. по ЕСУМ, I: 623)

бълг. диал. *дзѹн-дзал-ѣ* ‘подутина на главата от удар’ (Евстатиева 1971: 170), *дзѹн-дз-а* ‘подутина от удар по тялото’, *дзѹн-дз-а* ‘подутина от удар’ (цит. по БЕР, I: 377, 378);

бълг. *пу-пѹль* ‘по-дългите пера на главата на птица’, бълг. *фу-фулѣ* ‘стърчащи пера на главата на птица’ (Геров, IV: 398; VI: 317).

Срв. и следните вариращи названия на кривини и криви предмети с формално-семантичен паралелизъм:

лит. *gũn-gar-a, gũn-gur-ỹs, gũn-g-a* ‘кривина’ (LKĖ);

бълг. диал. *гѣ-гр-я* ‘къдря’, *гѣ-гр-ав* ‘къдрав’ (цит. по БЕР, I: 299), срхр. *гр-гуль-ица, гр-гѹль-ица* ‘кичур коса’ (РСА, III: 593), *gr-gur-ov* ‘къдрав (за коса)’ (цит. по Skok, I: 616);

стб. *ко-кор-авѣ* ‘къдрав’, бълг. диал. *ку-кур-ав* също (цит. по БЕР, III: 106), *ко-кор-ѹнки* ‘къдрици’ (Стойчев 1965: 179), словен. *ko-kor a* ‘къдрица’ (Pleteršnik, I: 420), срхр. *ко-кòр-ав, ку-кур-ав* ‘къдрав’ (RJA, V: 170, 764), бълг. диал. *кѣ-кр-я* ‘къдря’ (цит. по БЕР, III: 187).

От приведените звукоизобразителни думи се вижда, че вариативността при тях се проявява чрез вариране на гласни (бълг. *кѣркам/кѹркам, кукурѹгу/кикирѹгу*, укр. *гургѹла/горгòля*), вариране на съ-

гласни по твърдост/мекост (укр. *гурґула/гурґула*), по звучност/беззвучност (бълг. *дандѹркам/тантѹркам*, *г҃҃г҃ря/к҃҃к҃ря*, пол. *bębel/pepel*, лит. *gaũgaras/kaũkaras*, *buĩburas/puĩpuras*), преградност/проходност (бълг. *пунѹль/фуфулѹ*). Налице е също така вариране на форми с пълна и непълна редупликация, като при непълната са възможни варианти с повторение на началния консонант на редупликанта в постпозиция (бълг. *кѹр-кѹр я/кѹр-к-ам*, *дзун-дзал-ѹ/дзун-дз-а*, чеш. *bam-bul-ati/bam-b-at*, лит. *gũn-gar-a/gũn-g-a*) или на началните консонант и вокал на редупликанта в препозиция (бълг. *бѹр-бѹр-я/бѹ-б-р-я*, *мѹр-мѹр я/мѹ-м-р-я*, *гар-гѹл-ка/га-гѹл'-ка*).

Нека да видим кои са причините за тази така характерна за звукоизобразителните думи формална (фонетична) вариативност.

3. Причини за фонетичната вариативност на звукоизобразителните думи

Вариативността на звуковата форма на звукоизобразителната дума е заложена още в нейното раждане, в нейната природа като иконичен знак със звукова форма със специфични свойства. Това се доказва от фактите на невронауката.

Въпреки че „изследването на невралните механизми на звукоизобразителността е в своя начален стадий“ (Kanero et al. 2014), въз основа на вече известното в областта на физиологичните основи на езика и на проведените отделни експериментални невролингвистични изследвания на звукоизобразителна лексика могат да се направят следните заключения, някои от които формулирани по дедуктивен път.

Доказано е, че и двете полукълба на мозъка изпълняват езикови функции, но всяко има своя специализация. Установено е, че лявото полукълбо, при норма доминантно, управлява висшите езикови процеси и абстрактното мислене, които от еволюционна гледна точка са по-млади. От своя страна дясното полукълбо управлява древните механизми на речеобразуването и анализ на речта (вж. Балонов – Деглин 1976: 193–194).

Установено е също така, че двете полукълба имат различен механизъм на работа при произвеждане и разпознаване на възприеманите сигнали, в това число и на речевите. Дясното полукълбо

„улавя“ обектите като едно цяло, обработваната от него информация се характеризира с цялостност и това е цялостност, създавана за сметка на едномоментната интеграция на обектите, докато лявото полукълбо е заето с противоположната дейност, разделянето на цялото на неговите съставни елементи (Ротенберг 2009). Аналитичното ляво полукълбо отговаря за структурната организация на фонемите на езика. Както отбелязват Л. Я. Балонов и В. Л. Деглин, „при норма лявото полукълбо класифицира фонемите по техните диференциални признаци и поддържа йерархията на тези признаци, осигурявайки устойчивостта на фонологичната система на езика“ (Балонов – Деглин 1976: 133).

Направен е извод и за различното качество на обработваните от двете хемисфери сигнали с оглед на връзката им с обозначаващата действителност. Стъпвайки на изследванията на редица автори, Р. Якобсон обобщава, че лявото полукълбо обработва сигналите, базирани на фонемните опозиции, и това са сигнали с опосредствана връзка с назоваваната реалност. От своя страна дясното полукълбо обработва сигналите с „пряка, непосредствена, остенсивна връзка между тяхната външна, материална форма и това, което те обозначават“ (вж. Якобсон 1985: 271, 274, 283).

По дедуктивен път можем да направим извода, че звукоизобразителните думи, като сигнали с пряка връзка между форма и значение, трябва да са функция на дясното полукълбо на мозъка. И тъй като за това полукълбо е характерна цялостността при обработване на сигналите, в това число и на езиковите, каквито са думите, различаването им по диференциалните признаци на фонемите не е от съществено значение. Това предполага допустимост на формалното вариране на звукоизобразителните думи, основано на варирането на изграждащите ги фонемни по техните артикулационни признаци.

Експериментално проучване на група учени върху японски езиков материал подкрепя предположението, че звукоизобразителните думи се обработват от дясната хемисфера. Установено е, че те активират задната част на горната слепоочна бразда (*sulcus temporalis superior*, STS) в дясното полукълбо, докато обикновените думи активират STS в лявото полукълбо (Kanero et al. 2014). Аналогичен извод е направен

и в друго изследване, при което е доказано активирането на предната и задната част на лявата горна слепоочна област при осмисляне са словесен материал за разлика от активирането на задната част на дясната горна слепоочна област при семантизиране на звуци от околната среда (Thierry et al. 2003). Това е своеобразна проява на обработването на остенсивни сигнали, каквито са и звукоизобразителните елементи. Екипът на Канеро изказва предположение, че звукоизобразителните образувания може да са изиграли ключова роля в произхода на езика именно като мост между неезиковите звукове и конвенционалните думи (Kanero et al. 2014).

Експериментално е доказано също така, че при временна инактивация на лявото полукълбо на мозъка в резултат на унилатерална електрошокова терапия, прилагана при лечение на шизофрения, се наблюдава размитост на фонемните граници, дифузност на звуковата форма на лексикалните единици (Балонов – Деглин 1976: 161). С. В. Воронин отбелязва, че оттук следва, че размитостта на фонемните граници е черта еволюционно древна, архаична и че този факт води също до извода за еволюционната древност на размитостта, дифузността на звуковия облик на звукоизобразителните думи (Воронин 1982: 143). Следователно първоначалната звукова форма на звукоизобразителната дума е дифузна, а това от своя страна неминуемо води към вариативност.

Така наследниците на дифузен звукоизобразителен етимон не проявяват регулярни съответствия помежду си, доказвани от строги правила. Затова диахронното тъждество на родствени звукоимовични морфеми трябва да се приема съвсем общо, с допускане на известни отклонения и реконструкция не на фонемите, а на фонемотипове, описвани чрез артикулационните характеристики на фонемите, например преградна устнена (p/b), преградна веларна (k/g) или само веларна съгласна (k/g/x), плавна сонорна съгласна (r/l), предна гласна (i/e) и т.н. (вж. понятието и термина фонемотип във Воронин 1982). От фонемотиповете трябва да могат да бъдат извеждани редуващите се фонемите на звуковете форми на наследниците на звукоимовичните етимони.

Вариативността на звукоизобразителните думи е свързана и с техните функционално-семантични свойства. За новообразуваната звукоизобразителна дума водещи са емотивността (разбирана като изразяване на емоционално отношение на говорещия към денотата чрез такива признаци, като ‘хубав’/‘лош’, ‘приятен’/‘неприятен’ с допускане на градиране), експресивността (разбирана като посочване на степента и начина на проявяване на един или друг признак на денотата с помощта на такива признаци, като ‘голям’/‘малък’, ‘силен’/‘слаб’, ‘бърз’/‘бавен’) и образността. Емотивността и експресивността изграждат конотативния компонент на семантиката на звукоизобразителните думи. Тяхното изразяване се способства от образността. Звукоизобразителната дума не просто обозначава определен денотат, но представя също така негов жив образ, в който ярко е изразено и емоционалното отношение на говорещия. Известно е, обаче, че изразяването на отношението на говорещия към обекта на речта се постига и с формални средства, в това число и с нерегулярни фонетични промени (вж. Machek 1956; Němec 1980: 27–30). Естествено е говорещият да проявява стремеж към повишаване на емотивността и експресивността на дума, която притежава такива свойства. В такъв случай е възможно това да се постигне с помощта на нерегулярни фонетични промени. Често такава промяна е палатализацията. Например във формата на рус. диал. *ко-чър-а* ‘буца пръст’ може да бъде видяна експресивна палатализация на редуплицирания консонант *к – к’* и последвала промяна *к’ > ч* по правилата на първа палатализация. Срв. с рус. диал. *ко-кър-а* ‘буца (кал, пръст, сняг и т.н.)’, *ко-кър-ки* ‘буци пръст, сухи или замръзнали буци пръст’, *ко-кър-ка* ‘буца кал’ (СРНГ, XV: 135; XIV: 94, 97, 106) – форми, които могат да бъдат приети за изходни спрямо рус. диал. *ко-чър-а*.

Фонетичната вариативност на звукоизобразителните думи може да се дължи и на прагматични причини. Един от прагматичните признаци на тези думи е креативността на индивида, който „може свободно да създава неограничено количество звукоизобразителни думи (Mikone 2001: 224), а също и да ги видоизменя. Така звукоизобразителните думи в езика винаги представляват отворен, динамичен клас, с изразена формална вариативност.

Към фонетична вариативност води и незакономерното фонетично развитие на звукоизобразителните думи във връзка с тяхната иконичност. Иконичните думи се стремят да поддържа сходството между звукова форма и значение, съпротивявайки се на закономерните фонетични промени. Това води до запазване на стари форми, но не регулярно, тъй като, от друга страна, звукоизобразителните думи в своето развитие се стремят също и да се превърнат в немотивирани конвенционални езикови знаци. Това противоборство води до постигане на незакономерни съответствия между наследниците на един и същ етимон. Срв. например руското звукоподражателно междуметие *муу* за наподобяване мученето на крава, вол или теле и глагола *мычать* ‘муча’, в който може да бъде видяно закономерно развитие на индоевропейската дълга гласна **ī* в **у* и по този начин отдалечаване от изходното междуметие, запазило своята иконичност през времето.

Много често звукоизобразителните думи са образувани чрез редупликация. Тогава е възможна вариативност поради извършени дисимилационни промени на повтаряните фонемите с цел облекчаване на говорния апарат. Срв. например словаш. диал. *bu-bl-ina* ‘мехур във вода’ (SSJ, I: 132), стчеш. *bu-bl-énka* и чеш. диал. *bu-dl-inka* ‘мехур’ (Machek 1971: 74) – последната форма с дисимиляция *b – b > b – d*. Срв. също рус. *бур-бол-ка* ‘мехур на водна повърхност...’ (Даль 1955, 349), *бур-был-ка* ‘мехур на водна повърхност’ и рус. диал. *бур-дұл* ‘мехур; пришка, мехур на кожата поради ухапване от насекомо’, *бур-дыль* ‘мехур на водна повърхност’ (СРНГ, III: 284 – 285) – последните две форми с дисимиляция *б – б > б – д*.

В редуплицираните форми се извършват промени, водещи до вариативност, и във връзка със синтагматична икономия. Те могат да доведат до паралелизъм между форми с пълна и непълна редупликация. Срв. например лит. *gar-gal-as*, *gur-gól-as* ‘възел или неравност в прежда’ и *gùr-g-a* също; лит. *gùn-gar-a*, *gun-gur-ūs* ‘кривина’ и *gùn-g-a* също (LKŽ); бълг. диал. *gar-гъл-ка* ‘издигнато място в градина, нива, ливада’ и *га-гъл’-ка* също (Стойчев 1970: 163, 162).

Като иконични знаци, независимо образувани, звукоизобразителните думи с тъждествена или близка семантика могат да имат и

формално сходство: да съдържат редуплицирани звукови комплекси и близки фонемни. Това може доведе до контаминирането на различни звукоизобразителни думи, а следователно и до нарастване на тяхната формална вариативност. Срв. например рус. *хара-бòръ-я* ‘краища на износена дреха’ (Даль 1955, IV: 543) – форма, възможна като резултат на контаминация между форми от типа на рус. диал. *бала-бòл-ки* ‘изпокъсани, люлеещи се краища на рокля; дрипи’ (СРНГ, II: 66) и *хор-хòр-ы* ‘мръсни дрипи, висящи от износена дреха’, *хоро-хор-ки* ‘парцали’ (цит. по Варбот 1981: 39). Срв. също пол. диал. *gara-gol-a* ‘картоф’, укр. диал. *тара-гòл-я* и *тара-бòл я* също (цит. по ЕСУМ, I: 137, 470) – последната форма може да бъде резултат от контаминация с укр. диал. *бара-бол-я* ‘гулия’ (цит. по ЕСУМ, I: 138), ако не е резултат от дисимиляция на редуплицирания консонант по място на образуване: $r - r > r - б$.

4. Заключение

Можем да обобщим, че формалната вариативност на звукоизобразителните думи се предопределя от техния специфичен невролингвистичен статус, от същността им като иконични знаци, от техните функционални свойства, прагматически и структурни особености.

ЛИТЕРАТУРА

Балонов – Деглин 1976: Балонов, Л.Я., Деглин, В.Л. *Слух и речь доминантного и недоминантного полушарий*. АН СССР, Институт эволюционной физиологии и биохимии им. И.М. Сеченова. Ленинград.

[Balonov – Deglin 1976: Balonov, L. Ya., Deglin, V. L. *Sluh i rech y dominantnogo i nedominantnogo polushariy*. AN SSSR, Institut evolyutsionnoy fiziologii i biokhimii im. I. M. Sechenova. Leningrad.]

БЕР: *Български етимологичен речник*. София, 1971–

[BER: *Balgarski etimologichen rechnik*. Sofia, 1971–]

БТР 1973: Андрейчин, Л., Георгиев, Л., Илчев, Ст., Костов, Н., Леков, Ив., Стойков, Ст., Тодоров, Цв. *Български тълковен речник*. III изд. София.

[BTR 1973: Andreychin, L., Georgiev, L., Ilchev, St., Kostov, N., Lekov, Iv., Stoykov, St., Todorov, Tsv. *Balgarski talkoven rechnik*. III izd. Sofia.]

Варбот 1981: Варбот, Ж. Ж. Славянские этимологии. // *Этимология* 1979. Москва, 28–41.

[Varbot 1981: Varbot, Zh. Zh. Slavyanskije etimologii. // Etimologia 1979. Moskva, 28–41.]

Воронин 1982: Воронин, С.В. *Основы фоносемантики*. Ленинград.

[Voronin 1982: Voronin, S.V. Osnovi fonosemantiki. Leningrad.]

Геров: Геров, Н. *Речник на българския език*. Фототипно издание. Т. I – VI. Т. VI събрал, наредил и изтъкувал Т. Панчев. София. (1895 – 1908), 1975 – 1978.

[Gerov: Gerov, N. Rechnik na balgarskia ezik. Fototipno izdanie. T. I – VI. T. VI sabral, naredil i iztalkuval T. Panchev. Sofia. (1895 – 1908), 1975 – 1978.]

Даль 1955: Даль, Вл. *Толковый словарь живого великорусского языка*. Набрано и напечатано со вто-рого издания 1880 – 1882. Москва.

[Daly 1955: Daly, Vl. Tolkoviy slovary zhivogo velikorusskogo yazika. Nabrano i napechatano so vtorogo izdania 1880 – 1882. Moskva.]

Евстатиева 1971: Евстатиева, Д. *Лексиката на говора в с. Тръстеник, Плевенско*. // *Българска диалектология*. Проучвания и материали. VI. София: Изд. на БАН, 151 – 243.

[Evstatieva 1971: Evstatieva, D. Leksikata na govora v s. Trastenik, Plevensko. // Balgarska dialektologia. Prouchvania i materiali. VI. Sofia: Izd. na BAN, 151 – 243.]

ЕСУМ: *Етимологічний словник української мови*. Т. I–VI. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. О. С. Мельничук (головний ред.). Т. I–VI. Київ, 1982 – 2012.

[ESUM: Etimologichniy slovník ukrainsykoj movi. T. I–VI. AN URSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. O. S. Melynichuk (golovniy red.). T. I–VI. Kiiiv, 1982 – 2012.]

Колева-Златева 2008: Колева-Златева, Ж. *Славянская лексика звуко-символического происхождения*. Tractata Slavica Universitatis Debreceniensis. Vol. 1. K. Agyagbsi (Ed.). Debrecen.

[Koleva-Zlateva 2008: Koleva-Zlateva, Zh. Slavyanskaya leksika zvukosimvolicheskogo proishozhdenia. Tractata Slavica Universitatis Debreceniensis. Vol. 1. K. Agyagbsi (Ed.). Debrecen.]

Колева-Златева 2011: Колева-Златева, Ж. *Теоретични ракурси в етимологията*. В. Търново.

[Koleva-Zlateva 2011: Koleva-Zlateva, Zh. Teoretichni rakursi v etimologiyata. V. Tarnovo.]

РБЕ: *Речник на българския език*. София: Изд. на БАН. <http://ibl.bas.bg/rbe/>. (12.11.2019).

[RBE: Rechnik na balgarskia ezik. Sofia: Izd. na BAN. <http://ibl.bas.bg/rbe/>. (12.11.2019).]

Ротенберг 2009: Ротенберг, В. *Межполушарная асимметрия, ее функция и онтогенез*. – В: *Руководство по функциональной межполушарной ассиметрии*. В. Ф. Фокин (отв. ред). Научно-исследовательский центр неврологии РАМН. Москва, 2009. <http://www.cerebral-asymmetry.ru/Rukovod_book.htm> (07.02.2020)

[Rotenberg 2009: Rotenberg, V. Mezhpolutsharnaya asimmetria, ee funktsia i ontogenez. – V: Rukovodstvo po funktsionalnoy mezhpolutsharnoy assimetrii. V. F. Fokin (otv. red). Nauchno-issledovatel'skiy tsentr nevrologii RAMN. Moskva, 2009. <http://www.cerebral-asymmetry.ru/Rukovod_book.htm> (07.02.2020)]

Рудницький: *Етимологічний словник української мови*: У 2-х т. Укл. Ярослав Рудницький. Вінніпег–Оттава, 1962 – 1982.

[Rudnitskiy: Etimologichniy slovník ukrainskyoi movi: U 2-h t. Ukl. Yaroslav Rudnitskiy. Vinnipeg–Ottava, 1962 – 1982.]

СРНГ: *Словарь русских народных говоров*. Филин, Ф. П., Ф. П. Сороколетов (ред.), Ленинград: Наука, 1965–

[SRNG: Slovary russkih narodnih govorov. Filin, F. P., F. P. Sorokoletov (red.), Leningrad: Nauka, 1965–]

Стойчев 1965: Стойчев, Т. *Родопски речник*. // *Българска диалектология*. Проучвания и материали. II. София, 119–314.

[Stoychev 1965: Stoychev, T. Rodopski rechnik. // Balgarska dialektologia. Prouchvania i material. II. Sofia, 119–314.]

Стойчев 1970: Стойчев, Т. *Родопски речник*. // *Българска диалектология*. Проучвания и материали. V, София, 152–221.

[Stoychev 1970: Stoychev, T. Rodopski rechnik. // Balgarska dialektologia. Prouchvania i material. V, Sofia, 152–221.]

Шляхова 2005: Шляхова, С.С. *«Другой» язык: опыт маргинальной лингвистики*. Пермь.

[Shlyahova 2005: Shlyahova, S.S. «Drugoy» yazik: opit marginalynoy lingvistiki. Permy.]

Якобсон 1985: Якобсон, Р. Мозг и язык. // Р. Якобсон. *Избранные работы*. Москва, 270–286.

[Yakobson 1985: Yakobson, R. Mozg i yazik. // R. Yakobson. Izbrannie raboti. Moskva, 270–286.]

Karłowicz et al. Karłowicz, J., A. Kryński, W. Niedźwiedzki. *Słownik języka polskiego*. I – VIII. Warszawa, 1900 – 1927.

Kanero et al. 2014: Kanero, J., Imai, M., Okuda, J., Okada, H., Matsuda, T. *How Sound Symbolism is Processed in the Brain: A Study on Japanese Mimetic*

Words. – In: *PLoS ONE*, 9(5): e97905. <<http://doi.org/10.1371/journal.pone.0097905>> (25.10. 2018).

LKŽ: Lietuvių kalbos šodynas. <<http://www.lkz.lt/>> (07.02.2020).

Machek 1956: Machek, V. *Expressive Vokaldehnung in einigen slawischen Nomina*. // *Zeitschrift für Slawistik*. B. I, H. 4, 33 – 40.

Machek 1968: Machek, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. Druhé, opravené a doplněné vydání. Praha.

Mikone 2001: Mikone, E. *Ideophones in the Balto-Finnic languages*. // *Ideophones*. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam, 223–234.

Němec 1980: Němec, I. *Rekonstrukce lexikálního vývoje*. Praha.

Pleteršnik: Pleteršnik, M. *Slovensko-nemški slovar izdan na troške rajnega knezoškoga Ljubljanskega A. A. Wolfa*. Uredil Pleteršnik, M. Ljubljana, 1894 – 1895.

Ramachandran – Hubbard 2001: V. S. Ramachandran, E. M. Hubbard. *Synaesthesia – a window into perception, thought and language* // *Journal of Consciousness Studies*. Vol. 8. No. 12, 3–34.

RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I – XXII. Zagreb. 1880 – 1975.

Schuster-Šewc: H. Schuster-Šewc. *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*. H. 1–24. Bautzen: VEB Domowina-Verlag, 1978 – 1989.

Skok: P. Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–IV. Zagreb, 1971 – 1974.

SSJ: *Slovník slovenského jazyka*. Ved. red. Št. Peciar. I–VI. Bratislava, 1959 – 1968.

Thierry at al. 2003: Thierry, G., Giraud, A.-L., Price, C. *Hemispheric dissociation in access to the human semantic system*. – In: *Neuron*. Vol. 38 (3). 2003, 499–506. <<http://lumiere.ens.fr/~giraud/ALG/reprints/Neuron2003b.pdf>> (10.04. 2016).